

VERWOESTE STEDEN

14 mei

ROTTERDAM 1940

Verwoeste steden

14 mei

Verantwoording

Het initiatief in 2007 om meer zorg en aandacht te geven aan de herdenking van 14 mei 1940 in Rotterdam kwam niet tot stand uit gevoelens van nostalgie of uit een omzien in wrok.

Bij de initiatiefgroep leefde en leeft de overtuiging dat herdenken bijdraagt aan historisch besef dat op zijn beurt invloed heeft op de manier waarop we de stad inrichten en op de manier waarop we in onze stad samen leven. Een waardige herdenking van het bombardement is voor de onderlinge verbondenheid van de burgers nu en in de toekomst van belang. Ook dit jaar is uit verschillende initiatieven, in goed overleg, een programma tot stand gekomen dat ruimte geeft aan deze centrale gedachte. Het programma lijkt, in dit derde jaar, een vaste vorm te krijgen.

Belangrijk onderdeel daarvan is het jaarlijkse essay, dat u hierbij wordt aangeboden. Het essay van H.J.A. Hofland (2007) en het foto-essay van vorig jaar waren ondanks de ruime oplage snel niet meer voorradig en worden inmiddels door sommige Rotterdammers als collector's items gekoesterd. Beide uitgaven geven een krachtig beeld van de verwoestingen die in onze stad op die fatale dag werden aangericht.

3

Aan Tina Rahimy hebben we gevraagd om over dat thema, verwoeste steden, het 14 mei-essay van dit jaar te schrijven.

Tina Rahimy (1975, Rezaïjeh, Iran) is filosoof. Een belangrijk deel van haar levensgeschiedenis is verwoord in het essay dat ze schreef. Momenteel is zij onderzoeker in opleiding aan de faculteit der Wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit. In dat kader doet zij onderzoek naar de morele en politieke dilemma's waarmee vluchtelingen de samenleving confronteren. Vorig jaar publiceerde zij Ooggetuigen (Trichis, Rotterdam, 2008), waarin oude en nieuwe Rotterdammers aan het woord komen over oorlogsgeweld dat hen trof.

Op het inlegvel bij deze brochure worden de verschillende programmaonderdelen van de 14de mei 2009 vermeld. De afsluiting van deze dag wordt gevormd door de ingebruikname van het eerste gedeelte van de markering van de brandgrens. Daarmee wordt opnieuw een stap gezet tegen het vergeten. Want ook voor de stad Rotterdam geldt dat wie zijn verleden vergeet, zijn heden niet kan begrijpen en voor de toekomst kansen verloren laat gaan.

Initiatiefgroep 14 mei

Koos Hage, Bert Kuipers, Henk Mali, Frank Migchielsen,
Taco Noorman, Peter Sonneveld, Jantje Steenhuis, Kees Vrijdag
en Hans Walgenbach

Tina Rahimy

Oorlogsroute

Oorlogsroute

Er is zoveel dat een hart begeert te vertellen. En de verteller is ijverig op zoek naar een beginpunt van waaruit haar verhaal kan ontspringen. Zal het mijn geboortedag zijn, de dag dat mijn opa het ziekenhuispersoneel trakteerde op een lekkernij omdat er een meisje was geboren? Maar ik heb geen herinneringen aan de onschuld van de pasgeborene die geen weet heeft van de wereld en haar wegen. Geen herinneringen aan het verhaal van deze zuigeling, dat allang begonnen was in het liefdesverhaal van haar ouders en hun voorgangers. Dit begin is geen aanvang, de wereld bestond al te lang om zich te storen aan mijn geboorte in februari 1975.

En zoals vele vertellers doen, vraag ik verward: *Waar zal ik beginnen?* Bij mijn eerste herinneringen? Maar het vluchten heeft allang mijn richtingsgevoel doen verdwijnen. Mijn herinneringen missen elke chronologische volgorde. Tijden, jaren, landen, talen en mensen lopen door elkaar en het hart heeft veel moeten vergeten om verder te kunnen ademen. Er is geen enkelvoudig verhaal meer dat vanaf het begin verteld

kan worden, geen heldere lijn die deze menselijke route uittekent. De herinneringen van mijn leven vormen eerder een moeras van verhalen. Elke keer als iemand me iets vraagt, lijkt het moeras zich te roeren en borrelt er weer een andere verhalenroute op, de liefdesroute, de puberroute, de schrijfroute. En vandaag roepen de geluiden en de beelden een geheel andere vertelling op, het troebele water trekt weg en toont de oorlogsroute.

Soms kruisen de routes elkaar, maar eerder nog moeten ze afzonderlijk bewandeld worden zonder herkenningen, zonder wijsheid die op andere routes is opgedaan. Zo was de Iraanse revolutie van 1979 al een tijd voorbij en de oorlog met Irak allang begonnen toen ik mijn geboortestad Rezaïjeh, sinds de revolutie omgedoopt in Orūmīyeh, verliet. Vreemd genoeg stammen mijn eerste herinneringen aan de oorlog uit Teheran, waar we vanaf mijn zesde levensjaar woonden. De oorlog begon vooral in de telefoongesprekken van mijn vader naar Kermanshah, zijn geboortestad. Omdat de stad zo dicht bij de grens lag, was deze Koerdische stad met een 10.000 jaar oude geschiedenis een van de favoriete doelen van de Iraakse bombardementen. Na elke melding op de radio haastte mijn vader zich naar de telefoon en haalde dan na enige tijd opgelucht adem. Soms gaf hij een kreet

omdat de bombardementen het leven van een bekende hadden opgeëist, maar toch bleef ook dan de opluchting omdat geen directe familieleden waren omgekomen.

De bommen kwamen in soorten en maten en werden steeds wreder. Een nieuwe bom, de clusterbom, doodde niet alleen in het moment van de ontploffing, maar versplinterde zich daarna in duizenden kleine fragmenten. Elk stuk reisde door en kwam tot stilstand na doorboring van iets: een mens, een object, dat doet er niet toe. Zo zagen we tijdens onze bezoeken aan Kermanshah hoe de historische gebouwen en woningen vaarwel hadden gezegd aan het bestaan en hoe andere doorboord waren. Kleine inkijkjes, alsof de aanvaller op zoek was naar zwakke plekken om de volgende keer fataler te kunnen toeslaan. Op een ochtend kwam deze kennis van pas. Mijn vader nam de telefoon op in Teheran, en stortte neer op de bank. Het huis, zijn ouderlijk huis, was verwoest. Na enkele momenten van wanhoop begreep hij dat er niemand in het huis was op het fatale moment. De duizendjarige goden hadden de hele familie met de smoes van de geboorte van een nieuw familielid het huis uitgelokt. Als ik in mijn herinneringen graaf, kost het me altijd moeite om mij het huis te herinneren waarin mijn vader kind was. De beelden van het

oude huis belagen het herbouwde huis. De kamers en hun indeling dwarrelen door elkaar, alsof de geest van het oude huis het nieuwe voor altijd is blijven bespoken.

Voortgedreven door de angst dat de bommen lucht krijgen van de nieuwbouw, voortgedreven door het verlangen om verder te leven, vluchtte de familie van mijn vader naar ons in Teheran dat buiten het bereik van de oorlog leek te liggen. Maar het leek alsof zij hun geur achterlieten, want de hyena's van metaal volgden al ruikend het spoor. Teheran was nu ook niet meer veilig. De brommende geluiden van vliegtuigen, het uitvallen van de elektriciteit. Trillende en instortende gebouwen zijn mijn eerste herinneringen aan de oorlog. Ervaringen die gekleurd worden door angstige zorgen, als ik alleen thuis was, vroeg ik me af of mijn ouders thuis zouden komen.

Oorlog is de intimiteit van het delen van de vrees voor geweld en terreur. Een intimiteit die ontstaat in het onderduiken in schuilplaatsen, met mijn zwangere moeder en duizenden anderen, in parkeergarages onder hoge woontorens, en nog intenser bij de geboorte van mijn broertje die zijn eerste dagen in schuilplaatsen doorbracht. Anderhalf jaar na zijn geboorte hoorde ik de sirenes voor de zoveelste keer

loeien. De lichten vielen uit, maar zijn grote zwarte ogen bleven zichtbaar. Ik zag de paniek en vreemd genoeg daarin ook het vertrouwen dat ik hem zou kunnen beschermen. Ik drukte zijn ene oor hard op mijn borst en hield mijn hand stevig op het andere. Het is goed, dacht ik, zolang hij de dood maar niet hoort aankomen. De bommen vielen echter zo dichtbij, dat de trillingen van het huis geen geluiden meer nodig hadden om het geweld aan te kondigen. Ik hoopte dat mijn ouders niet in de buurt waren, en, alsof mijn gedachten door mijn hartkloppingen heen het oor van het kind hadden bereikt, voelde ik zijn armen troost gevend en zoekend om me heen klemmen. Seconden later vloog de deur open. Ik hoorde mijn oudere broer opgelucht zuchten toen hij ons zag.

In de oorlog twijfel je niet over de liefde. Geweld ontnemt je het vermogen om affectie te camoufleren. Geen controle meer, noch over het leven, noch over de uiting ervan. Maar zo niet Teheran: de stad leek de uitdaging van het geweld aan te gaan. Zoals Kermanshah, in mijn herinneringen, een grimmige aanblik bood van verwoestingen, van troosteloze resten van zijn historische erfgoed, zo leek Teheran de sporen van de bombardementen zo snel mogelijk uit te wissen. Alsof de stad telkens weer wilde zeggen: *wat er ook gebeurt, er is niets aan de hand, ik zal mijn bestaan*

blijven vernieuwen. Teheran, de stad die vanuit de woestijn opklimt tegen de bergen, bleef zijn zakelijkheid behouden, haar woon- en werktorens bleven onaantastbaar. Maar haar zakelijkheid is eveneens ingebed in de chaos. De immense stad met miljoenen inwoners heeft de woestheid van de woestijnen laten rijmen met de rotsstructuur van de bergen. Niets kan haar deren.

Zo helder als de beelden zijn van Kermanshah, zo onhelder zijn mijn visuele herinneringen aan de bombardementen van Teheran. Het is alsof die beelden verdrongen zijn, systematisch gewist uit mijn geheugen. De komst van de bommen gaat altijd gepaard met het uitvallen van het licht. Wat blijft is de geur van de vochtige kelders, de geluiden van het fluisteren, alsof de bommen onze stemmen traceerden. Een gefluister dat vergaat in het dreunen van de vernietiging. Trillingen die het tastorgaan dwingend aansporen tot het volle besef van het menselijke bestaan.

12 Terwijl de oorlog zich over het land verspreidde, leek mijn geboortestad Orümīyeh, de begraafplaats van één van de drie Wijzen uit het Oosten, steeds buiten vuur te blijven. Vrede, in een voor Iraanse begrippen kleine stad. Lachend vertelden de bewoners elkaar

dat de stad zo klein was, dat ze schuil ging onder de punaise op de stafkaart van Saddam Hoessein. Maar op een lentedag in 1987 was de punaise blijkbaar verschoven en de stad die nauwelijks voorbereid was, werd het doelwit van hevige aanvallen. De raketten verwoestten niet alleen de gebouwen en doodden bewoners, maar de naschokken veroorzaakten in de smalle straten van Orümīyeh een luchtturbulentie die vele slachtoffers eiste na het vallen van de bommen. De verrassingsaanval had de inwoners noch woest gemaakt noch onverschillig gelaten. Een verstilling maakte zich meester van de stad, verbijstering over de lijken, over de losgerukte lichaamsdelen en de verminkte bewoners. Orümīyeh, de stad van verschillen, de geboorteplaats van het zoroastrisme, de thuisplaats voor vele orthodoxe christenen die al eeuwen in vrede samenleefden met de moslims, de stad van vele talen, Turks, Perzisch en Koerdisch, verloor haar kinderlijke onschuld. Ook voor haar was de tijd gekomen om bitter volwassen de wereld aan te kijken.

De verwoeste steden groeiden in aantal en de angst zaaide zich uit als een alledaags gebeuren. Doch voortdurend bang zijn, is uiteindelijk een onleefbaar bestaan. De permanente aanwezigheid van angst verlamt het reactievermogen, het doet de wil tot overleven duizelen, maar dan eist het lichaam aandacht

13

voor zijn ongenoegen. In de zomer van 1987 verdwenen mijn ouders zacht sprekend in hun kamer, de lucht van het huis leek door de ernst van hun gefluister bevangen. Na uren opende mijn vader de deur. Zijn aanvankelijke onzekerheid had plaats gemaakt voor een besluitvaardige houding. *Lieverd we moeten vertrekken*. Meer uitleg was er niet nodig, het woord vertrekken had in die jaren allang het woord vluchten vervangen. De volgende dag keek ik al vanuit het achterraam van de bus naar de metropool achter me. De stad leek momentaan haar chaos en onverschilligheid opzij te hebben gezet. Even leek de lucht helder te zijn, vrij van vervuilingen, even geen bommen. Alsof er plaats werd geboden aan een verstillend afscheid, voor de treurnis van het heimwee die opkomt bij het begin van het vertrek.

De reis was begonnen en leidde ons naar Ankara. Een nieuwe metropool, opgedeeld in streng religieuze wijken en seculiere universiteiten, bracht ons andere ervaringen. De oorlog was namelijk in zekere zin niet voorbij. De angst voor bommen maakte plaats voor de angst voor een andere soort metaal. Voor het metaal van wapens, van herkenningstekens op politie- en douane-uniformen, of gewoon de angst voor onbekende voorbijgangers. Oorlog kent geen geheimhouding, zijn aanwezigheid eist erkenning. Hij is publiek. Illegali-

teit is daarentegen het private gevecht in je binnenste, het is niet het verzwijgen van één geheim, maar het verzwijgen van een bestaan. De kunst van sluipen, fluis-teren, verschuilen, onopvallend leven in een wereld van wantrouwen.

En toch was Ankara meer dan alleen een vreemde stad, meer dan angstige ervaringen. Haar zakelijkheid was herkenbaar en haar taal bekend door mijn moedertaal, Azeri. Ankara worstelde ook met een andere metropool met een grote naam, Istanboel, zoals Teheran een eigen identiteit wenst tegenover het wereldberoemde Isfahan. Zo werd de vreemde stad toch herkenbaar en geliefd in die vier jaar van ons geheim bestaan. Het is de plek waar ik voor het eerst een onvoorwaardelijke vriendschap ben aangegaan, met Pinar. Ik heb haar niets te hoeven verklappen, mijn illegaliteit was geaccepteerd zonder uitgesproken te moeten worden. Beiden leefden we in het besef dat mijn verblijf tijdelijk zou zijn, maar desondanks kozen we voor een eeuwige verbondenheid. De ochtend dat we weer besloten te vertrekken, zag ik het gezicht van mijn beste vriendin uit het raam. De ochtendgeur herinnerde me aan de stilte die Teheran droeg. Afscheid is niet aan te leren, het wordt niet makkelijker, het weet alleen eerder te zwijgen, wordt bedaarder omdat het de vruchteloosheid van het klagen al te zeer kent.

Het geluid van de treinen in het Oostblok, die nu een fluisterend gezin naar Belgrado droegen, sprak van een verleden. Daar keek het hotelkamerraam uit op een plein in een achterbuurt, vol prostituees en hoerenlopers. Wij waren de eenzamen die de stad alleen in de nachtelijke duisternis konden aanschouwen. Terwijl we mijn pas zesjarige broertje kusten voor zijn verjaardag op 10 juni 1991, roken we om ons heen een geur die herinneringen uit ons verleden opriep, een vreemde rust als een stilte voor de storm. Joegoslavië was uit elkaar aan het vallen en de reuk van een gruwelijke oorlog verspreide zich vertraagd door de stad. De hyena's met hun nieuwe, en toch zo oude technieken van de dood, hun martelingen en verkrachtingen, maakten zich op om opnieuw kampen in te richten. Maar vluchten maakt je egoïstisch, het wantrouwen van de illegaliteit brengt onverschilligheid met zich mee ten opzichte van de wereld om je heen. De soldaten en de onrust leken voor ons bestemd, alsof de wereld om dit gezin draaide. Het gezin zette haar verstand op nul. Er is maar een doel: *haasten naar de veiligheid...verder komen*. Zagreb ... Maribor ... overleven, doorlopen en reizen, we zijn er niet om de wereld te redden ... Wenen, cultuurdragers en xenofoben ... verder, door het niet-wetende Duitsland, Nürnberg en Aken ... en dan Eindhoven, daar omhels ik mijn oudere broer die één jaar eerder was aangekomen ... 4 juli 1991, aankomst op de Coolsingel.

Het politiebureau in Rotterdam, de speelsheid van de architectuur was verbazend. De vriendelijkheid van de agent kondigde al de anticlimax aan waarin de vluchtroute zou eindigen. Nieuwe routes wenkten. Een stad groeten is het leren kennen van haar wegen, haar zuiden en haar noorden, haar oosten en haar westen, het is het verdwalen in de kleppen van haar hart, op zoek naar het punt waar alle wegen naar toe leiden. Het is het zien van haar nacht, haar verslaafden, als wel van het fatsoen van haar dagen. Het is het verlangen naar het einde van de vreemdelingenroute. En het is de wens dat het tonen van deze affectie de stad verleidt om de nieuwe vreemdeling op te nemen, *ken mij, dan kan je blijven als een van mijn elementen*.

Aangezien de adrenaline van het overleven nog door mijn aderen stroomde en het verwerken van de vlucht altijd op zich laat wachten, nam ik het besluit om de liefdesrelatie nogmaals aan te gaan. Ik zal haar taal leren, want het reizen had mij al geleerd dat taal eerder tot een stad behoort dan tot een land: het Rotterdamse *kenne* en *kunne*, *legge* en *ligge*. En nu, na bijna 18 jaar zwerven en verhuizen door haar straten en wijken, hoef ik maar haar naam te noemen om louter door mijn uitspraak iedereen kenbaar te maken dat zij de mijne is geworden. Ze is de mijne geworden en ik de hare, zelfs als vertrek ooit weer noodzakelijk zou

worden. Want geen mens is in staat om een ooit aangegane relatie te vergeten.

Waar is het centrum? was de vraag die ons bond. De vingers wezen niet lang na aankomst naar een beeld waar het hart uit was verdwenen. Centrumloos, herinneringloos, referentieloos. Verwarring is het herkenningsmoment tussen ons. De oorlog lijkt voor ons beiden het begin van de geschiedenis aan te kondigen. De herinneringen van daarvoor zijn vervaagd, of geromantiseerd tot een mythe. We zijn hier om verder te leven. Hier, waar oorlogsroutes kruisen. Routes die zich hebben genesteld in haar vele bewoners, nieuwe en oude. De stad fluistert *ik ben veilig, de hyena's hebben lang geleden mijn grondgebied verlaten*, om tegelijkertijd te lispelen *de herinneringen zal ik altijd dragen, ze zitten in mijn poriën*. De sirenes loeien allang niet meer en de aarde schudt niet meer, maar de spoken van het verleden hebben geen afscheid genomen.

De groet aan Rotterdam is echter geen vaarwel aan mijn eerdere verblijfplaatsen. Ze is mijn stad geworden door het verleden te verzamelen. Haar kennen is een herkennen van mijn verblijfplaatsen. Zij was, zoals het plots overrompelde Orümîyeh, kinderlijk verbijsterd toen de Duitsers hun aanvalsdreiging in mei 1940 waarmaakten. Tegelijkertijd tonen de stad-

planners, zoals in Teheran, de daadkracht om elke aanval te kunnen overleven, onverschillig voor het behoud van het architectonische. De verwoesting behoort onmiddellijk tot het verleden en de kracht richt zich louter op de toekomst in de nooit eindigende stadsvernieuwingen. Het is ook niet vreemd dat de sterk op elkaar lijkende moderne gebouwen als de Milad Toren en de Euromast beide steden symboliseren. Rotterdams gelijkenis met Ankara is ook meer dan de Turks sprekende bewoners. Beide steden stralen zakelijkheid uit, het zijn eerder werksteden dan culturele metropolen als Istanboel of Amsterdam.

De steden zijn niet identiek, eerder vergelijkbaar zoals broers en zussen elkanders karaktertrekken vertonen zonder een en de zelfde te zijn. Een stad is in die zin een stedelijke route die overeenkomsten kent met andere stedelijke routes, zoals oorlogsverhalen die herkend worden en toch voor iedereen een particuliere beleving blijven die niet te delen is. Routes verbinden de mensen en hun steden, en tegelijkertijd vragen ze exclusieve aandacht. En daarom is de ervaring van deze stad meer dan een verzamelpunt van de steden uit mijn leven. De Rotterdamse zakelijkheid is geen cultuurloze bedrijvigheid. Het verlies van haar hart, haar geschonden centrum, hebben haar onthecht, ontdaan van haar zekerheden. Maar juist deze

onthechtheid en haar zoektocht naar een nieuw hart zijn ook vreemd genoeg haar ankers geworden. Deze paradoxale, vervreemdende identificatie draagt de mogelijkheid in zich om ruimte te geven aan degenen die zich niet willen identificeren. Het maakt het loslaten van éédimensionale identiteiten en gehechtheid aan herkomst mogelijk in het besef dat een enkelvoudig verhaal een menselijk leven nooit kan bevatten. Wat resteert, als ik Iraans, Turks, noch Nederlands kan zijn, is louter de ervaring van de ruimtelijkheid en de relaties.

Het Rotterdam dat ik ervaar, is niet te duiden in een helder verhaal maar slechts te beleven. Zij valt niet onvermengd samen met haar geschiedenis, de levendigheid van deze stad is een proces, altijd ingebed in vele verhalen. Haar cultuur is een wirwar van levensgeschiedenissen van iedereen die tot haar behoort, haar havens en universiteiten hebben opgebouwd, en al het nieuwe vormgeven. Het verleden is nooit voorbij, het wordt steeds anders ontdekt. Chaos en orde, herkenning en vervreemding geven haar structuur en doen haar telkens van koers veranderen. Zij is vrolijk open en angstig gesloten, in- en uitsluitend, en telkens wanneer we maar een deel van haar bewonderen of bekritisieren, missen wij het vermogen om haar in haar bewegelijkheid te kunnen begrijpen. Wat het

vluchten je leert, is dat cultuur nooit alleen de mijne is of de jouwe, zij is ongrijpbaar, de oncontroleerbare bewegelijkheid van menselijke levens, haar religies of atheïsme. Reflecteren over Rotterdam is het zien van haar mogelijkheden, oog hebben voor haar schoonheid als wel voor haar woeste karakter.

Ik ben gearriveerd, dat is wat deze reiziger is overkomen. Verdwaasd opgenomen worden in culturen, is wat me toeviel. Je leeft, soms heel kort, in een cultuur, maar je kunt nooit meer vertrekken. Afscheid is nooit definitief. De band met een cultuur is een verhouding die geen scheiding kent. De talen en steden, hun aversies en liefdes, zijn in mijn poriën gedrongen om nooit meer te vertrekken. Ik ben aangekomen in den vreemde. Niet omdat ik tot de verre oorden behoor, maar omdat mijn onthechtheid, zoals die van mijn stad, ruimte biedt voor een symbiose tussen culturele conflicten en verzoeningen. Ik zal, zoals de stad haar leegte herbouwt, mijn centrum steeds weer opnieuw moeten inrichten. Maar altijd worden we beiden bespoekt door een verleden, een heden en door een tijd die nieuwe routes zal openleggen. Deze stad heeft me verbijsterd, heeft me verbaasd mijn kinderjaren doen achterlaten ver van mijn geboorteplaats. Zij is nu het oord van angst, liefde, vervreemding en geborgenheid. Het thuis verplaatst zich, maar dat brengt geen

loyaliteitsconflicten. Want loyaal is een mens nooit aan een plaats maar altijd aan een leven, aan het willen leven en laten leven. En het moeras begint weer te borrelen, want het is vol van verhalen die verteld willen worden, van verhalen die verdronken waren en van nieuwe verhalen die het zal toe fluisteren. *Waar zal ik beginnen?*

14 mei

Programma herdenking 2009

Statenweg

10:00 - 10:30 Herdenking van het ultimatum aan de stad bij het monument aan de Statenweg t/o no. 147 (deelgemeente Noord) in aanwezigheid van burgemeester A. Aboutaleb.

Laurenskerk

10:30 - 11:30 Programma voor schoolkinderen rondom de presentatie van het boek 'Bommen op ons huis' van Martine Letterie.

Laurenskerk

12:00 - 12.45 Interculturele bezinningsbijeenkomst in de Laurenskerk met aansluitend wandeling naar Plein 1940.

Plein 1940

13.00 Herdenking bombardement bij 'De Verwoeste Stad' van O. Zadkine op Plein 1940 met medewerking van het VU-Kamerskoor en stadsdichter Jana Beranová. Toespraak en kranslegging door burgemeester A. Aboutaleb.

13:30-13.40 (Kerk)klokken luiden binnen de brandgrens ter herinnering aan de duur van het bombardement op Rotterdam.

Coolhaven 375

15.00 Onthulling sculptuur 'Schaduw' van Onno Poiesz bij het Oorlogs- en Verzetsmuseum aan Coolhaven 375.

Diverse boekhandels

15.00 - 16.00 Monologen uit de voorstelling 'Struisvogels op de Coolsingel' worden door theaterbedrijf Bonheur uitgevoerd in diverse boekhandels in het kader van de presentatie van het gelijknamige boek.

vervolg zie keerzijde

colofon

ONTWERP

Bart Oppenheimer, Rotterdam

FOTO'S

Gemeentearchief Rotterdam
Teun Voeten/Hollandse Hoogte
s.l.u.b. Dresden/Abt. Deutsche Fotothek
Abbas/Magnum/HH
Donovan Wylie/Magnum/HH

DRUK

Drukkerij De Maasstad, Rotterdam

OPLAGE

17.500

CONTACTADRES INITIATIEFGROEP

Grotekerkplein 27
3011 GC Rotterdam
telefoon 010 413 14 94
email laurenskerk@planet.nl

BAGDAD 2003